

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 20, str. 156-166, 2021 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Ekonomija

Datum prijema rada: 02.02.2021.

Datum prihvatanja rada: 28.12.2021.

UDK: 005.332:[616.98:578.834

doi: 10.5937/univmis2120156L

004.738:339]:005(497.11)

**Originalni naučni rad
prezentovan na Konferenciji SMEEP 2021**

UTICAJ KOVIDA-19 NA POSLOVANJE MSPP I PERSPEKTIVE ONLINE POSLOVANJA

Amela Ljajić

Univerzitet u Novom Pazaru, Departman za ekonomske nauke
Novi Pazar, Srbija
a.ahmatovic@uninp.edu.rs

Irma Mašović Muratović

Univerzitet u Novom Pazaru, Departman za ekonomske nauke
Novi Pazar, Srbija
i.masovic@uninp.edu.rs

Melisa Bejtović

Tutin, Srbija
melissasotic@gmail.com

Abstrakt

Kraj XX veka i početak XXI veka obeležila su tri procesa, krah socijalizma, tehnologizacija (internatizacija) i globalizacija svetske privredne scene. Na izgled nepovezani, ali u biti povezani fenomeni, koji su uslovljavali jedan drugog i bili platforma za sprovođenje narednog procesa, ovi fenomeni, posebno internet i pametni telefoni, su doveli do nove ere u svim sferama života, naročito u načinu poslovanja MSPP. Novom ekonomskom funkcionisanju sveta je svakako doprinela pandemija izazvana Kovidom 19.

Iznenadna pojava korona virusa pored velikog uticaja na javno zdravlje, izazvala je i ozbiljne ekonomske posledice širom sveta. U radu će se istraživati uticaj Kovid-19 na poslovanje preduzetnika, malih i srednjih preduzeća i načina na koji su preduzeća odgovorila na probleme koje je pandemija izazvala. Prikazaćemo koliko su mere podrške Vlade Srbije privredi imala uticaja za poslovanje preduzeća i zapošljavanje, kao i značaj online prodaje u uslovima potpunog ili delimičnog zaključavanja.

Ključne reči: MSP, Covid-19, mere Vlade Srbije, onlajn poslovanje, pametni telefoni.

THE IMPACT OF COVID-19 ON SMEs BUSINESS AND ONLINE BUSINESS PROSPECTS

Abstract

The end of the XX century and the beginning of the XXI century were marked by three processes, the collapse of socialism, technologicalization (internization) and globalization of

the world economic scene. Seemingly unconnected, but essentially connected phenomena, which conditioned each other and were a platform for the next process, these phenomena, especially the Internet and smartphones, led to a new era in all spheres of life, especially in the way of SMEs. The new economic functioning of the world was certainly contributed by the pandemic caused by Covid 19.

The sudden appearance of the corona virus, in addition to having a great impact on public health, has caused serious economic consequences around the world. The paper will investigate the impact of Kovid-19 on the business of entrepreneurs, small and medium enterprises and the way in which companies responded to the problems caused by the pandemic. We will show how much the measures of support of the Government of Serbia to the economy had an impact on the business of the company and employment, as well as the importance of online sales in the conditions of full or partial locking.

Key words: SMEs, Covid-19, measures of the Government of Serbia, online business, smartphones.

UVOD

Ekonomska kretanja kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou, u poslednjim godinama poslovanja su uglavnom, bila rezultat fiskalnih i monetarnih promena, promena u tehnologiji i tehnici, kao i promena uslovljenih odnosom ponude i tražnje na tržištu. Učesnici na tržištu su se, svakako, prilagođavali datim promenama, ali su promene imale određenu dinamiku i stabilnost, uz mogućnost predviđanja uticaja promena na njihovo poslovanje.

2020. godina je obeležena možda i najvećim promenama u čovečanstvu u svim oblastima, a koja su uslovljena pojavom virusa Kovid-19. Ona će, verovatno, biti zaslužna za nove pojave u mnogim ljudskim odnosima. Značajne su promene nastale u svim poslovnim oblastima i ne postoji delatnost na koju pandemija nije imala uticaj. Neki su nestali sa tržišta, a neki beleže vrtoglave uspehe.

U skladu sa epidemiološkim situacijama, u skoro celom svetu, donošene su adekvatne epidemiološke mere u cilju smanjenja broja zaraženih korona virusom, gde je u pojedinim periodima, bilo i potpuno zatvaranje velikog dela privrede, osim neophodnih kao što je prehrambena i farmaceutska industrija. Epidemiološke mere koje su donošene, dakle, direktno ili indirektno su uticale, na sve poslovne oblasti i na sve učesnike na tržištu. Poremećaji u poslovanju su vidljivi od početka do kraja u lancu snabdevanja. Takođe, eksport i import robe su bili otežani.

Analizom strukture učesnika na tržištu zaključujemo najveći deo čine mala i srednja preduzeća, za koje pandemija predstavlja veliki izazov, zbog čega je neohodno naći rešenje za njihov opstanak i dalji razvoj.

U ovom radu, analiziraćemo strukturu i značaj malih i srednjih preduzeća, načine njihovog poslovanja pre pandemije i trendovi koji su se javili usled primenjenih epidemioloških mera, koji su se nametnuli i postavili nova pravila ponašanja i poslovanja u sadašnjosti i budućnosti.

MALA I SREDNJA PREDUZEĆA

Korona virus prvi put je u decembru 2019 godine otkriven u Kini, a vrlo brzo je dobio epitet pandemije, jer se jako brzo proširio na ceo svet, pa je tako do marta 2020-te godine bilo zaraženih u 188 zemalja sveta. Kovid je doveo svet u haotično stanje koje je imalo implikacije prevashodno na zdravstveni sistem, zbog prenapregnutosti i velikog broja zaraženih ali je ovaj virus ostavio posledice i na sve sfere života. Imajući u vidu hiljade smrtnih slučajeva u zemljama širom sveta, koje neminovno zabrinjavaju kako Vlade tih zemalja tako i stanovništvo selog sveta, dodatnu presiju pričinjava neizvesnost budućnosti i pitanje kako će svet izgledati sutra?

Odgovor na ovo pitanje se još uvek ne može sa preciznošću dati ali svakako da u pokušaju davanja odgovora na ovakvo pitanje nezaobilazna je analiza uticaja na privredu, odnosno posledica koje je pretrpela celokupna privreda sa posebnim akcentom na sektor MSPP, jer su upravo oni motor ekonomskog razvoja i generator zaposlenosti zemlje. Zbog opasnosti od širenja virusa zatvorene su fabrike, zatvorene su granice za strane državljane, što je uticalo na kolaps turizma. Skoro svuda u svetu, tržišni centri su potpuno ili delimično zatvoreni. Svi ovi trendovi su zabrinuli investiture kod nas, ali i u svetu.

Upravo je globalizacija zaslužna za to što ni jedna zemlja ne može ostati imuna, izolovana i faktički neoštećena u ovakvoj situaciji. Osnovna karakteristika globalizacije koja govori o tome da se efekti krize prelivaju na sve zemlje, novonastalom situacijom je potvrđena i cela civilizacija se suočava sa efektima globalizacije i svetske povezanosti, u ovom slučaju, nažalost, negativnim posledicama.

Važno je istaći da korona nije zaslužna za sve ekonomske gubitke, što, u stvari, znači da od reakcija poslovnog sveta, politika i mera vlada, i na kraju, potrošača zavisi kako će svet izaći iz borbe sa virusom.

U cilju očuvanja zdravlja, ljudi će birati da ostaju kod kuće. Što znači da neće putovati, neće kupovati u prodavnicama, a i poslove će od kuće obavljati. To će dalje uticati na smanjenje potražnje za robama široke potrošnje. Odlukama kompanija i vlada, fabrike su zatvorene, što je imalo uticaj na MSP.

U gotovo svim nacionalnim ekonomijama, mala i srednja preduzeća čine najveći deo privrede konkretne zemlje, te samim tim, imaju veoma važnu ulogu u kreiranju celokupne privrede jedne zemlje. Najveći deo srpske privrede – čak 99,8%, čine mala i srednja preduzeća, koja kreiraju 70 % dododate vrednosti, 56% zaposlenosti i učestvuju sa 46 % u ukupnom izvozu.[1, str. 138]

Po kriterijumima Svetske banke, mala preduzeća imaju do 50 zaposlenih, bruto prihodi su maksimalno 3 miliona evra, a vrednost sredstava do 15 miliona evra. Srednja preduzeća imaju do 300 zaposlenih, bruto prihode do 3 miliona evra i vrednost sredstava do 15 miliona evra. U Srbiji su kriterijumi malo drugačiji: kod malih preduzeća broj zaposlenih je, takodje, 50, bruto prihodi do 2,5 miliona evra, vrednost sredstava iznosi do 1 milion evra. Za srednja preduzeća, maksimalan broj radnika iznosi 250, bruto prihodi do 10 miliona evra, a vrednost sredstava do 5 miliona evra. S tim, što je za svrstavanje određenoj grupi dovoljno ispuniti dva od tri uslova. [2]

Iz analize strukture privrede u svetu, a i kod nas, obzirom da čine najveći procenat učesnika na tržištu, zaključujemo da su u stvari, mala i srednja preduzeća glavni pokretači konkurencije, inovacija i zapošljavanja ili, jednostavno rečeno, svih privrednih trendova. Kao najznačajnije karakteristike malih preduzeća u Srbiji izdvajamo sledeće:

- Mala su po veličini
- Upravljanje je centralizovano
- Fokusirana su na manje tržišne segmente
- Preduzetnički su orijentisana
- Zapošljavaju mali broj radnika
- Poseduju fleksibilnost, odnosno spremna su da brzo reaguju na tržišna dešavanja
- Imaju malo tržišno učešće. [3, str. 99].

Najveći šok su kako u Srbiji, tako i u svetu pretrpela mala i srednja preduzeća, koja su većinom u prvom zaključavanju u martu bila zatvorena, a ona pak koja su radila, organičeno prehrambena i farmaceutska industrija, su zbog staha od zaražavanja radnika virusom, imala problema u kontinuitetu rada. Međutim, i pored problema usled zatvaranja, preduzeća koja su prodavala ili pak poslovala sa zaštitnom i sanitarnom opremom su samo za nedelju dana prvog zaključavanja u martu, ostvarila veliku zaradu, jer su ljudi bili uplašeni i trošili mnogo novca na zaštitna sredstva od Korona virusa. [4, str.389]

Izbijanje KOVID-19 u Kini stvorio je velike probleme za mala i srednja poduzeća. Zahvaćeni problemima logističkih blokova, nedostatkom radne snage i padom potražnje, 80 % MSP-a privremeno je zatvoreno u februaru 2020. godine. Na ozbiljnost situacije ukazuju i podaci o tome da je oko 18% malih i srednjih poduzeća se zatvorilo zauvek između dva vala anketa od februara do maja, otpuštajući 14% ukupnih radnih mesta.[5, str.6].

Iz tog razloga se kineska Narodna banka odlučila da smanji kamatne stope, kako bi povećala količinu gotovog novca na finansijskom tržištu i na taj način smanjila pritisak na banke i korisnike kredita. U cilju pomoći građanima, Peking je uveo poreske olakšice i subvencije.

Na osnovu istraživanja Ujedinjenih nacija za razvoj Program (UNDP) i Instituta za ekonomska i socijalna istraživanja Univerziteta u Indoneziji (LPEM) devet od deset mikro, malih i srednjih preduzeća u Indoneziji doživeli su pad potražnje za svojim proizvodima tokom pandemije Kovid-19, a 80% preduzeća je ostvarilo nižu stopu profita. U izveštaju se takođe ističe da su žene preduzetnice koje uglavnom imaju problem sa finansiranjem, pretrpele neuspeh. Između 40 i 60% je bio gubitak prihoda, kod 37% MSPP koji su vlasništvu žena.[7, str.].

Sličnu sliku nam daje istraživanje iz SAD, koje je sprovedeno na uzorku od 5.800 malih preduzeća koja su članovi Alignable, mreže od 4,6 miliona malih preduzeća. Istraživanje je sprovedeno između 28. marta i 4. aprila 2020. U celom uzorku 43% poduzeća privremeno se zatvorilo, a gotovo sva ta zatvaranja bila su posledica KOVID-19. Rezultati ovih istraživanja takođe ističu finansijsku krhkost mnogih preduzeća. Srednja firma s mesečnim troškovima preko 10.000 američkih

dolara imala je samo dovoljno gotovine da može izdržati otprilike 2 nedelje. Tri četvrtine ispitanika imalo je samo dovoljno gotovine da potraje 2 meseca ili manje.[8]

Privredna komora Srbije u saradnji sa USAID-om je u aprilu 2020.godine sproveda anketu koja je obuhvatila preko 800 preduzeća, a koja je imala za cilj da pomogne MSPP-u u pronalaženju načina da reši problem pokrivanja osnovnih troškova poslovanja.

Rezultati ankete su bili sledeći:

- Svaki drugi učesnik smatra da mu je prihod opao za polovinu u odnosu na prethodni period

- U skladu sa zahtevima poslovanja, svaka treća kompanija je u prilici da se prilagodi internet poslovanju, s tim da je preduzetnicima i mikro preduzećima lakše da poslovanje prilagode online prostoru, neko srednjim kompanijama

- Najugroženije delatnosti su turizam i ugostiteljstvo

- Najbolje prognoze za buduće poslovanje su za sektor informisanja, komunikacije, građevinarstva i poljoprivrede

- Skoro 97% ispitanika očekuje poteškoće u budućim naplatama, osim IT sektora i sektora industrije koji smatra da neće biti nikakvih promena u poslovanju

- Veoma mali broj privrednika je smanjio broj zaposlenih, ali su skoro svi organizovali rad od kuće uz skraćeno radno vreme.

U okviru ankete, privrednici su ocenili negativne efekte i smatraju da je sa najvećom prosečnom ocenom od 3.9, na skali od 1 do 5, ocenjeno, a zatim su nemogućnost da se pokriju osnovni troškovi poslovanja, ograničeno radno vreme i nemogućnost naplate potraživanja ocenili istom prosečnom ocenom 3.7

MERE VLADE

Mala i srednja preduzeća i preduzetnici su motor ekonomskog razvoja u gotovo svim zemljama sveta jer najviše doprinose povećanju zaposlenosti, prometa i dohotka. Njihova uloga je posebno značajna u kriznim vremenima jer sa jedne strane utiču na kreiranje novih radnih mesta i privredni rast a sa druge strane podstiču inovativnost i razvoj novih tehnologija. [10]

Vlada Republike Srbije je, nakon proglašenja vanrednog stanja, a u cilju očuvanja stabilnosti privatnog sektora donela sledeće mere:

MERE PORESKE POLITIKE	Odlaganje plaćanja poreza i doprinosa za vreme trajanja vanrednog stanja, uz kasniju otplatu nastale obaveze u ratama, sa početkom najranije od 2021.godine
	Odlaganje plaćanja akontacija poreza na dobit u drugom kvartalu 2020.godine
	Oslobađanje davalaca donacija od obaveze plaćanja PDV-a

DIREKтна POMOĆ PRIVATNOM SEKTORU	Uplata tri minimalca (za vreme trajanja vanrednog stanja) mikro, malim i srednjim preduzećima
	Uplata pomoći u visini od 50 odsto neto minimalne zarade (za vreme trajanja vanrednog stanja) za zaposlene kojima je rešenjem utvrđen prestanak rada (član 116 i 117. Zakona o radu)
MERE ZA OČUVANJE LIKVIDNOSTI	Program finansijske podrške Fonda za razvoj RS
	Garantna šema za podršku privredi u uslovima Kovid-19 krize
OSTALE MERE	Moratorijum na isplatu dividend do kraja 2020.god., osim za JP
	Direktna pomoć svim punoletnim građanima u iznosu od 100 evra

Procenjena vrednost donetih mera je 5,178 milijardi evra (608,3 milijarde dinara). Obzirom da je cilj donetih mera imao za cilj da se, između ostalog, očuva zaposlenost tokom trajanja vanrednog stanja, privredni subjekti koji su smanjili broj zaposlenih za više od 10% tokom trajanja vanrednog stanja i koji su privremeno prekinuli poslovanje pre proglašenja vanrednog stanja, nisu imali pravo da koriste ovaj vid finansijske podrške.

Obzirom da se radi o globalnoj krizi, izazvanoj pandemijom, čiji se kraj ne nazire jako je važna podrška Vlade i bitno je da građani to spoznaju i osete kako ne bi zavladao masovni strah kod građana koji lančanom reakcijom dovodi do drugih negativnosti. Kako bi se očuvala finansijska stabilnost privrede i građana, ublažili negativni efekti krize izazvani virusom i istovremeno očuvalo zdravlje ljudi, važno je da mere koje Vlada bude preduzimala budu u koordinaciji sa trendovima u domaćem i međunarodnom okruženju

U vezi sa tim, ostavljena je mogućnost da ukoliko se kriza nastavi, da se ponovo reaguje i pomognu najugroženiji. Za sada se ne može ništa sa preciznošću govoriti,

nadležnima se ostavlja da krizu prate i analiziraju mogućnosti ublažavanja njenih efekata kao i da iznalaze načine da se ona lakše prebroid jer upravo u ovakvim situacija treba da pokaže svoju jačinu i spremnost. Takođe, ovakve situacije su svojevrsan test za Vlade država koji mogu da steknu poverenje i osvoje dugoročnu naklonost građana ili da izgube poverenje svojih građana i tako odu u zaborav prvom prilikom.

U toku pisanja ovog rada, Vlada Srbije je usvojila treći paket pomoći privredi i građanima, u vrednosti od 249,4 milijarde dinara.

NOVI TREND OVI POSLOVANJA MSPP SEKTORA

Iako je online kupovina, prisutna već godinama, o realnoj online kupovini možemo govoriti tek poslednjih godina. Kada govorimo o online kupovini, moramo se osvrnuti na istoriju razvoja online šopinga. Prve začetke online kupovine, nalazimo u Engleskoj, u Gejtshedu, 1984. godine, gde je 72 godišnja baka prvi put putem daljinskog upravljača i Sistema „Videoteks“ poručila jaja, pahuljice i mleko. Tvorac ovog sistema je engleskog porekla, Majkl Oldrič.

Onlajn kupovina je postala značajna 1994. godine, kada je formiran Amazon, koji je u početku prodavao knjige. Godinu kasnije, sa radom počinje e-Bej. 1997. godine je najveći japanski sajt bio dostupan za lokalno tržište, ali je u poslednje vreme značajno proširio poslovanje na zapadna tržišta. Takođe, važan sajt koji je doprineo razvoju e-trgovine je kineski Alibaba koji se javlja 1999. godine. Oni su, uglavnom, zaslužni za formiranje scene za tranziciju onlajn šopinga, a koja podrazumeva širok izbor ponude, pristupnost potrošačima i nove tehnologije. Globalizacija tržišta udružena sa internetizacijom je stvorila odličnu podlogu za e-kupovinu, kao visoko profitabilan kanal prodaje.

Prema zvaničnim statističkim podacima za 2019. godinu, 16% od ukupne trgovine u SAD čini e-trgovina, što novčano izraženo iznosi 601,75 milijardi dolara potrošnja. Naredne godine, u periodu pre pandemije, zabeležen je rast od 14% u odnosu na 2019. godine. Sa pojavom pandemije, onlajn prodaja je posebno dobila na značaju, ali je doživela i ubrzan rast. Strunjaci smatraju da je pandemija ubrzala prilagođavanje onlajn šopingu za dve-tri godine. Na primer, internet prodaja u Velikoj Britaniji je sa 3% u 2006. godini je porasla na 19% u početku 2020. godine, a zatim u aprilu, zbog pandemije, porasla na 30%. [11]

U maju 2020. godine, prodaja putem Interneta u SAD porasla je 31% u odnosu na isti mesec u 2019. godini. [12]

Trend rasta internet prodaje će se nastaviti i u budućnosti. Konsultanti za menadžment Boston konsalting grupe smatraju da će do kraja 2022. godine biti tri milijarde internet korisnika.

U cilju očuvanja zdravlja stanovništva prodavnice i tržni centri u Srbiji su naredbom Nacionalnog kriznog štaba (NKŠ) zatvorene 18. marta, a u kupovinu se moglo samo u supermarketu i apoteke, dok se trgovina drugih proizvoda preselila na internet.

Ekonomске posledice pandemije su uticale na pad kupovne moći potrošača i na opreznije trošenje novca. Ovo je jedan od izazova za MMSP preduzeća, koja se već

bore sa velikim troškovima poslovanja sa jedne strane i pada potražnje sa druge strane. Strategija prilagođavanja, preživljavanja u takvim situacijama koja se nametnula preduzetnicima, malim i srednjim preduzećima bila je prodaje robe putem interneta, a zahvaljući pristupu mobilnih telefona, dobro instaliranoj mreži interneta u celoj Srbiji, bankovnom računu i digitalno ID-u, društvenim mrežama, koje svakodnevno skoro neprimetno promovišu određene robe i usluge, imala je sve predispozicije da doživi uspeh za veoma kratko vreme. Mala preduzeća, koja pre pandemije nisu imala ponudu robe ili usluga putem online platforme su najgore prošla, jer im je trebalo vreme da svoje poslove izmeste na elektronsko poslovanje, kao i da naprave nova ulaganja, što im je u momentima zaključavanja poslova predstvaljalo dodatni izdatak, sa kojima su se teško nosili. Čini se, da su neki, posebno svetski poznati brendovi i te kako bili pripremljeni na novonastalu situaciju, kao npr. Zara, koja je čak nastavila da nesmetano putem sajta prodaje svoje proizvode i došla do zaključka da će zbog manjih troškova prodaje u buduće zatvoriti veliki broj radnji i smanjiti broj radnika.

Na osnovu statističkih podataka Republičkog zavoda za statistiku možemo uočiti da je pre Pandemije postojao mali rast broja trgovina zadnjih par godina, 2016.godine 41,4% preduzeća je kupovalo proizvode i usluge na Internetu, 2017.godine 41,9%, a 2018.godine 42,3% preduzeća.[13] Podaci iz 2020 godine pokazuju, da je dosadašnja zanemarljiva online prodaja doživela astronomski rast u protekloj godini, mali preduzetnici, mala i srednja preduzeća, brendovi, svi su se okrenuli prodaji putem interneta i digitalnih kanala. Glavni razlog takvim promenama bili su praktični razlozi, zaštita zdravlja zbog vrlo lako širenja virusa i ušteda vremena. U ovim okolnostima ključne prednosti online trgovine su došle su do izražaja, što podrazumeva širok izbor robe, obavljanje kupovine u bilo koje vreme, plaćanje pouzecom ili putem kartica, a roba stiže na kućnu adresu.

Elektronska trgovina u Srbiji a na osnovu izveštaja Narodne banke Srbije, koja je analizirala broj dinarskih plaćanja karticom je u 2020. godini doživela rast od 103 % u odnosu na 2019.godinu. Ovi podaci nažalost, ne prikazuju stvarnu sliku rasta elektronske trgovine, zato što isključuju broj kupoprodajnih transakcija na Internetu koje se plaćaju po pouzecu. [14]

Zbog epidemiološkim mera koje je donela Vlada RS, veliki trgovinski lanci su pokrenuli online prodavnice i dostavu na kućnu adresu, kako bi zadovoljili potrebe potrošača. Poseban rast u online poslovanju beleži prehrambena industrija čiji je rast prodaje porastao za, čak, 10 puta u odnosu na prosečnu mesečnu prodaju pre pandemije. Privredna komora Srbije je, na osnovu istraživanja, došla do zaključka da u značajan rast prodaje ostvarile trgovine koje se bave prodajom odeće, obuće i tehničke robe.

Trgovine na malo su iskoristile subvencije za razvoj platforme za online kupovinu koje su IT kompanije kreirale samo za njih.

Kompanije Wireless Media i Shopen razvile onlajn platforme za transformaciju preduzeća sa tradicionalnih kanala prodaje ka online trgovini. Obe platforme su zabeležile trocifreni rast korisnika, a platforma Shopen nudi besplatnu registraciju i prijavu e – prodavnice. [15]

U maju 2020.godine, Centar za digitalnu transformaciju PKS u saradnji sa Nemačkom organizacijom za međunarodnu saradnju (GIZ) kreirao je SPEED program u cilju podrške firmama da što bolje digitalizuju svoje poslovanje. Uz pomoć

sertifikovanih konsultanata, stotinak kompanija je uradilo besplatno analizu svog poslovanja i svaka od njih je dobila savete kako da dalje unapredi svoje poslovanje uz pomoć digitalnih tehnologija.

ZAKLJUČAK

Ekonomija sveta od 2008 godine se nalazi u nerealom finasijskom sistemu, banke štampaju novac bez ograničenja, niske kamatne stope kao nikada pre, krediti se dobijaju sa vrlo malim pokrićima, što je sve vodilo ekonomskoj erupciji, koja se nije dogodila upravom krahom nekog od tržišta već je izazvana pandemijom Kovida 19, kao idealnim paravanom za sve nastale probleme. I još uvek trpi. Bez obzira da li bile tačne tvrdnje, da je virus nastao veštačkim ili prirodnim putem, mnogi ekonomisti smatraju da je virus odlično opravdanje za sve probleme koji će nastati ovom pandemijom, a pre svega za finasijsku krizu koja je nastala i koja će trajati narednih par godina.

Ovo je globalna kriza i svako prognoziranje se dovodi u pitanje. Ono što je sigurno je da Vlade treba da učine sve što je u njihovoj moći sada, kako bi uticale na pozitivan ishod i realizaciju željenog stanja u budućnosti a kako će biti ne može se sa sigurnošću reći jer kriza sa kojom se suočava ceo svet ne može uporediti ni sa jednom od ranije upravo zbog ogromne neizvesnosti koju nosi sa sobom.

KOVID-19 je istakao značaj pametnih telefona, interneta i bankavnog računa za ekonomsko zdravlje. Nova era će obležiti nove metode koršćenja u poslovanju, učenje i profiliranje radnika novim telekomunikacionim i digitalnim rešenjima.

Sa današnje tačke gledišta jasno je da trend koji je započela globalizacija, a Kovid virus potvrdio će se u budućnosti primenjivati punim intenzitetom a ogleda se u tome da će organizacije sve veći broj poslovanja obavljati na Internetu. Iz tog razloga bi svaka osoba, bez obzira na oblast struke ili interesovanja, trebalo da zna osnovne pojmove elektronskog poslovanja, jer je to deo svakodnevnog života svakog od nas.

Razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija i pre pandemije Kovida bio na zavidnom nivou, ali u ovakvoj situacija se potvrdila njihova opravdanost i primena zbog čega se nastavlja sa ubrzanim razvojem ovakve tehnologije jer se upravo poslovanje kompanija sve više oslanja na poslovanje putem interneta, pri čemu prostorni i vremenski aspekt poslovanja sve više postaje zanemarljiv, a dolazi i do značajnih izmena u načinu proizvodnje i organizaciji rada. Oni pojedinci i organizacije, pa i zemlje sa svojim privredama koje budu bile spremne da odgovore na promenjena pravila u privredjivanju mogu da računaju na dugoročan opstanak i razvoj i nakon pandemije, dok oni koji budu odbijali prilagođavanje vrlo verovatno će morati da se povuku sa tržišne scene jer i onako je malo onih koji nisu oslabljeni nastalom krizom.

Na osnovu anketnog istraživanja koje je u toku 2020.godine sproveo USAID Projekat saradnje za ekonomski razvoj, Pandemija je donela vrtoglavi rast E-commerce i stavila akcenat na važnost Internet prodavnice. Od ukupno 1000 anketiranih preduzeća, 820 preduzeća je ocenilo online kupovinu i prodaju jako bitnom, čak i važnijim od tradicionalog tržišta. [16]

Neminovno je da će se trendovi u budućnosti u vezi elektronske kupovine zadržati, da će kupci sve više novca trošiti na online kupovinu, ostaje samo pitanje kako i na koji način pristupiti sada već novoj realnosti. Da li je prihvatiti kao takvu i prilagođavati joj se ili pak ići korak ispred i ponuditi nova rešenja?

LITERATURA

1. James A.F. Stoner, R.Edward Freeman, Daniel R.Gilbert, Jr., (1997) Menagment, str.138
2. <https://ceves.org.rs/international-competitiveness-of-small-and-medium-sized-enterprises-smes/?lang=SR>
3. Dr Nebojša Jović, dipl.ecc., Biserka Jović, dipl.ecc., Dejan Đorđević, dip.maš.ing., (2009), Uloga malih I srednjih preduzeća u poboljšanju konkurentnosti srpske privrede, str. 99
4. International Journal of Social Science and Economics Invention ISSN: 2455-6289 <https://doi.org/10.23958/ijsssei/vol06-i12/257387> ; Original article Covid Impact on Small Business Stavros Kalogiannidis Department of Regional and Cross Border Development, University of Western Macedonia, Published 21 December 2020;
5. Ruochen Dai, Hao Feng, Junpeng Hu, Quan Jin, Huiwen Li, Ranran Wang, Ruixin Wang, Lihe Xu, and Xiaobo Zhang, (2020) The Impact of COVID-19 on Small and Medium-sized Enterprises (SMEs): Evidence from Two-wave Phone Surveys in China, Center For Global Development | (cgdev.org)
6. Ruochen Dai, Hao Feng, Junpeng Hu, Quan Jin, Huiwen Li, Ranran Wang, Ruixin Wang, Lihe Xu, and Xiaobo Zhang, (2020) The Impact of COVID-19 on Small and Medium-sized Enterprises (SMEs): Evidence from Two-wave Phone Surveys in China, Center For Global Development | (cgdev.org)
7. Impact of COVID-19 Pandemic on MSMEs in Indonesia, <https://www.asia-pacific.undp.org/content/rbap/en/home/presscenter/articles/2021/MSMEs-bear-the-brunt.html>
8. Alexander W. Bartik, Marianne Bertrand, Zoe Cullen, Edward L. Glaeser, View ORCID Profile Michael Luca, and View ORCID Profile Christopher Stanton PNAS July 28, 2020 117 (30) 17656-17666; first published July 10, 2020; The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations; <https://www.pnas.org/content/117/30/17656>
9. <https://pks.rs/vesti/mmsp-sektor-nastavlja-razvoj-tri-meseca-nakon-kraja-krize-2579>
10. Dragoslav Jokić, Bećir Kalač, Preduzetništvo, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar 2013 godine
11. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-53647450>
12. <https://ww.w.bbc.com/serbian/lat/svet-53647450>
13. Republički zavod za statistiku (2019), Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji.
14. Narodna Banka Srbije, Statistika platnog sistema
15. <https://pks.rs/vesti/rast-e-trgovine-i-nakon-krize-2768z>
16. USAID Projekat saradnje za Ekonomski razvoj “Anketa 1.000 preduzeća”

RESUME

The world economy has been in an immoral financial system since 2008, banks print money without limits, low interest rates like never before, loans are obtained with very little coverage, which all led to an economic eruption, which did not happen with the

collapse of a market but was caused by the Kovid 19 pandemic, as an ideal screen for all the problems that arose. And he still suffers. Whether the claims are true, that the virus was created artificially or naturally, many economists believe that the virus is an excellent justification for all the problems that will arise from this pandemic, and especially for the financial crisis that has arisen and will last for the next few years.

This is a global crisis and any forecasting is being called into question. What is certain is that Governments should do everything in their power now to influence the positive outcome and realization of the desired situation in the future, and how it will be cannot be said with certainty because the crisis facing the whole world cannot to compare with none of the earlier precisely because of the enormous uncertainty it brings with it.

COVID-19 emphasized the importance of smartphones, internet and bank accounts for economic health. The new era will mark new methods of use in business, learning and profiling of workers with new telecommunication and digital solutions.

From today's point of view, it is clear that the trend that globalization has begun, and the Kovid virus has been confirmed, will be applied in full intensity in the future, and it is reflected in the fact that organizations will do more and more business online. For that reason, every person, regardless of the field of profession or interests, should know the basic concepts of electronic business, because it is a part of everyday life of each of us.

The development of information and communication technologies even before the Kovid pandemic was at an enviable level, but in this situation their justification and application was confirmed, which is why the accelerated development of such technology continues, because the company's business increasingly relies on online business. the time aspect of business is becoming increasingly negligible, and there are significant changes in the way of production and organization of work. Those individuals and organizations, as well as countries with their own economies that are ready to respond to the changed rules in the economy, can count on long-term survival and development even after the pandemic, while those who refuse to adapt will most likely have to withdraw from the market. because there are still few who are not weakened by the crisis

This is our new reality, we must accept it as such and adapt to it, because this pandemic has proven how much we do not have significant opportunities to influence the course of the future and what it brings us.